

Taina Peltonen

UKSG 41st ANNUAL CONFERENCE AND EXHIBITION: GLASGOW 9. -11.4.2018

Vuosittainen UKSG konferenssi kokosi huhtikuussa taas yhteen suuren joukon kirjastoalan ammattilaisia, kustantajia ja välittäjiä. Kevään 2018 konferenssi järjestettiin koleassa Glasgow'ssa. Konferenssin tärkein teema oli open access eri näkökulmista. Muita aiheita olivat e-aineistojen kustannusten nousu ja erilaiset keinot toimia kallistuvien aineistojen ja pienenevien budjettien paineessa. Myös keväällä voimaan tulleesta EU:n tietosuoja-asetuksesta ja valeuutisista keskusteltiin.

Open access

Missä mennään avoimen julkaisemisen edistämiseksi? Anna Lundén Ruotsin Kansalliskirjastosta kuvasi kotimaansa toimintamalleja ja todellisuutta osuvasti. Ruotsissa on tehty kansallinen päätös, jonka mukaan kaikki julkisesti rahoitettu tutkimus täytyy julkaista avoimesti. Siirtymäaika tähän on annettu vuoteen 2026. Kaikki sidosryhmät ovat allekirjoittaneet OA2020-aloitteen (Open access 2020).

Lundénin mukaan siirtyminen OA-julkaisemiseen on taloudellisesti mahdollista. Hän viittasi esityksessään Max Planck Digital Libraryn Open Access -politiikkaa koskevaan dokumenttiin (Schimmer R., Geschuhn K. & Vogler A. 2015). Sen mukaan open access ei ole kokonaistaloudelli-

sesti ainakaan kalliimpaa kuin tilauksiin perustuva hankinta. Avoimuus ja läpinäkyvyys ovat olennaisia elementtejä OA-neuvotteluissa ja -lisensoinnissa. Lundén esitteli Ruotsin tilannetta Open APC -sivustolla (Open APC). Sivustolta pystyy seuraamaan eri Ruotsin organisaatioiden maksamia APC-maksuja.

Open access -neuvotteluihin kustantajien kanssa liittyy paljon yhteistyötä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Lundénin mukaan Hollannissa kehitettyä tarkistuslistaa OA-ehdoista on päivitetty pohjoismaisessa yhteistyössä ja yhteistyö jatkuu edelleen (Checklist for Open Access terms). Lundénin mukaan neuvotteluissa auttaa vahva kansallinen tuki, mutta matka on vielä pitkä ja haasteita on edessä.

Ralf Schimmer (Max Planck Digital Library) pohti esityksessään, kuinka avointa julkaiseminen tai tieteen tekeminen todellisuudessa on. Hänes-tä edistystä on tapahtunut paljon ja monella osa-alueella, mutta silti paljon on vielä tehtävää. Yhtenä avoimuuden kuvaajana Schimmer esitti tilastoja vuodelta 2016. Julkaisujen määrän mukaan mitattuna 20 huippujulkaisusta kahdeksan oli avointa (kultainen open access). Listan kolmen kärki koostuu avoimista julkaisuista: PLOS ONE, Scientific Reports ja RSC Advances.

Schimmerin mukaan tästä huolimatta maksumuuri tai tilauksiin perustuva hankinta ovat yhtä merkittävässä roolissa kuin ennenkin, vain 15 % sisällöstä on avointa välittömästi. Maksumuurijärjestelmä on avoimuuden antiteesi. Sen ongelmia ovat kohtuuttomat hinnat ja valtavat hinnannousut. Siinä budjetteja monopolisoivat "big dealit", jotka perustuvat painettuihin julkaisuihin. Hän kritisoi toiminnan taustalla olevaa vanhanaikaista järjestelmää, joka estää digitaalisen tutkimuksen, on este innovaatioille ja kehittämiseksi ja ruokkii piratismia.

Avoimuuden sijaan on kehitelty erilaisia käytännön ratkaisuja julkaisuihin pääsyyn, mm. Unpaywall ja Kopernio. Schimmerin mielestä ne ovat pikeminkin oireiden hoitoa, eivätkä paranna varsinaista ongelmaa. Hänestä open access on paras ja toimivin "kertakirjautuminen". Innovaatioita tehdään vasta sitten, kun aikaa ja energiaa ei

tuhlata maksullisten julkaisujen etsimiseen. Hän peräänkuuluttaa kaikilta tahoilta toimintaa avoimen julkaisemisen eteen.

E-kirjojen kustannusten hallintaa PDA-mallilla

Ted Spilsburyn uWE Bristol -case kuvaa yliopistokirjaston aineistohankinnassa tehtyjä muutoksia. Referoin seuraavassa Spilsburyn esityksen keskeiset kohdat. Toimintaa korjattiin aikaisempaa toimintaa analysoimalla saadun tiedon perusteella.

Muutosta vaativia kohtia olivat:

- hankintaehdotuksia saatiin huonosti,
- myyntimiehet osaavat myydä liiankin hyvin,
- budjetin käyttö ei jakautunut tasaisesti vuodelle vaan tuli "pakko käyttää rahat" -tilanteita vuoden lopussa ja
- hyllyissä oli virheistoja eli aineistoa, jota ei koskaan lainattu.

Taustatietona olivat lukuvuoden 2015–2016 tilastot. Tuolloin hankitun materiaalin käyttöastetta analysoitiin vuoden kuluttua. E-kirjoja oli hankittu noin 2 000 kpl, niistä vuoden kuluttua 23 % ei vielä oltu käytetty. Painettuja kirjoja oli hankittu noin 5 500 kpl, niistä 33 % oli vuoden kuluttua vielä ilman lainakertoja. Hankinta jakautui tuolloin seuraavasti: 43 % e-kirjojen suoraosto, 28 % painettujen kirjojen suoraosto ja 29 % EBA/PDA hankinta.

Kirjasto vaihtoi aineistovälittäjää ja samassa yhteydessä päädyttiin muutta-

maan hankinnan profiilia aikaisemman käyttökokemuksen perusteella. Hankinnan jakautuminen muutettiin seuraavaksi: 72 % EBA/PDA hankinta, 18 % painettujen kirjojen suoraosto ja 10 % e-kirjojen suoraosto. Uudella palveluntarjoajalla (Askews & Holts) käytössä oleva PDA-malli antoi Spilsburyn mukaan joustavan tavan hallinnoida PDA-kokoelmaa. PDA-listalla saattoi olla vaihtuvia nimekkeitä (DDA-profiili) ja pysyviä nimekkeitä (PDA+ -lista). Tämä takasi sen, että esimerkiksi kurssikirjat pysyvät valintalistalla, vaikka profiiliin perustuvat julkaisuvuoteen perustuvat kriteerit vaihtuvat. Huomioitavaa tässä oli se, että kurssikirjatkin ostautuvat vasta kun joku niitä käyttää.

Pilotista saadun kokemuksen perusteella henkilöstön koulutus on ensiarvoisen tärkeää. PDA-malliin siirtyminen edellyttää Spilsburyn mukaan eräänlaista paradigman vaihtoa omistamisesta hallinnoimiseen. Käytössä olleella systeemillä vältytään hukkaostoilta tai ainakaan ne vähenevät merkittävästi. Vaihtelemalla PDA+:n ja normaalin PDA:n osuutta voidaan vaikuttaa ostoihin/kuluihin.

Tietosuoja kirjastossa - eettinen haaste

Kirjaston asiakkaiden tietosuojaan liittyviä näkökulmia pohtivat esityksessään Seeta Peña Gangadharan (London School of Economics and Political Science) ja David McMenemy (University of Strathclyde). Molemmista esityksissä esitellään

teknologisen kehityksen mukanaan tuomia tilanteita, joissa on mahdollisuus loukata asiakkaiden tietosuojaa. Molemmat puhujat esittelivät myös keinoja, joilla voidaan puuttua näihin uhkiin.

Gangadharan otti esille kirjastoasiantuntijoiden ja palveluntarjoajien mahdollisesti erilaisen käsityksen tietosuojasta. Hän korosti kirjastoammattilaisten kouluttamisen lisäksi vuoropuhelua it-ammattilaisten ja juristien kanssa. Välittäjien tietosuojan ja tietoturvan arvioinnin tueksi hän suositteli Alex Caron and Chris Markmanin artikkelin listoja (Caro, A., & Markman, C. 2016.). Gangadharan mukaan kirjastojen ajatellaan olevan yhteiskunnan luotettavampia instituutioita. Hän toivoo, että huolehditaan siitä, että näin on myös jatkossa.

McMenemyn esityksen taustalla vaikuttanee toukokuussa voimaan tullut EU:n tietosuoja-asetus (GDPR). Hän pohti tietosuojan ja yksityisyydensuojan merkitystä kirjastoammatillisesta näkökulmasta. Ymmärretäänkö kirjastoissa, mitä kerätyllä datalla tehdään. McMenemyn mukaan asiakkaiden yksityisyys on uhattuna usealla kirjastoissa tehtävillä käytännöillä mm.:

- Kolmansien osapuolien palvelun tarjoaminen: tiedämmekö mitä he datalla tekevät
- Oppimisanalytiikka: olemmeko osallisia asiakkaidemme tekemisten vakoilemisessa

Asiakkaat luottavat siihen, että kirjastot ovat heidän asiallaan, eikä McMenemyn mukaan tätä luottamusta tulisi koskaan linkittää kirjastojen omiin interneteihin kehittää toimintaansa. Teknologian tuomat mahdollisuudet rikkoa tietosuojaa, kuten esim. Cambridge Analytica ja Facebookin kiista, nostaa esille eettisten toimintaperiaatteiden merkityksen. McMenemy esitteli Nissenbaumia ”Privacy in context”

-teoksesta mallia, jolla asiakkaan yksityisyyden suojaa voidaan tarkastella (Nissenbaum, H. 2010). Esimerkiksi mallin käytöstä hän poimi asiakkaiden aineiston selailuhistorian katsomisen. Aikaisemmin asiakkaista tallentui lainatietoja, nyt jopa selailutietoja. Asiakkaiden selailuhistorian katsominen voi vaikuttaa siihen, miten asiakkaat käyttäytyvät.

Lisätietoa ja linkkejä mainittuihin lähteisiin:

UKSG 41st Annual Conference and Exhibition: Glasgow. <https://www.uksg.org/event/conference18>

Open access 2020. <https://oa2020.org/>

SCHIMMER R., GESCHUHN K. & VÖGLER A. 2015. Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access. A Max Planck Digital Library Open Access Policy White Paper 28.4.2015. https://oa2020.org/wp-content/uploads/pdfs/MPDL_OA-Transition_White_Paper.pdf

Open APC. <https://treemaps.intact-project.org/>

Checklist for Open Access terms in Publisher Agreements with Nordic Consortia. Nd. OpenAccess.se. Luettu 13.11.2018 <https://openaccess.blogg.kb.se/checklist-for-open-access-terms-in-publisher-agreements-with-nordic-consortia/>

Unpaywall. <https://unpaywall.org/>

Kopernio. <https://kopernio.com/>

CARO, A., & MARKMAN, C. 2016. Measuring library vendor cyber security: seven easy questions every librarian can ask. Code4lib Journal 2016, 32. <https://journal.code4lib.org/articles/11413>

NISSENBAUM, H. 2010. Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life. Stanford University Press.

Tietoa kirjoittajasta

TAINA PELTONEN
tietoasiantuntija
Tampereen yliopiston kirjasto
taina.peltonen@tuni.fi